BIBLIOTHEEK
STARINGGEBOUW

INSTITUUT VOOR CULTUURTECHNIEK EN WATERHUISHOUDING

Nota no II d.d. maart 1960

Landbouwkundige en economische gevolgen van de herverkaveling in Walcheren.

door drs. J.H.Diddens

CENTRALE LANDBOUWCATALOGUS
0000 0001 6887

32/0260/12/1

200491

I N H O U D

		Blz.
I.	1. Motivering van het onderzoek.	5
	2. Wijze van onderzoek.	6
II.	1. Gemeente inkomen.	8
	2. Bedrijfsgrootte-verdeling.	8
	3. Bedrijfsverkaveling.	9
	4. Grondgebruik.	10
	5. Bouwplan akkerbouw.	11
	6. Fysieke opbrengsten akkerbouw.	12
	7. Veebezetting.	12
	8. Melkproduktie.	14
	9. Mechanisatie.	15
	10. Arbeid.	15
	11. Verschil in bedrijfsstruktuur.	19
III.	1. Vergelijking Bruto-Produktie.	21
	2. Bruto-Produktie akkerbouw.	21
	3. Bruto-Produktie tuinbouw.	21
	4. Bruto-Produktie veehouderij.	22
	5. Totale Bruto-Produktie.	23
IV.	1. Bedrijfsvergelijking.	24
	2. Representativiteit van de steekproef.	24
	3. De "type-bedrijven".	27
V.	1. Nabeschouwing over het onderzoek.	29
	2. Andere mogelijkheden voor onderzoek.	30

KAARTEN

1. Walcheren en Zuid-Beveland, de twee betrokken gebieden.
2. Een complex grond bij Serooskerke.

GRAFIEKEN

1. Inkomen per gemeente, indices, 1934 - 1955.
2. Groei van de bevolking, 1934 - 1955.
3. Inkomen per inwoner, absoluut 1937 - 1955.
4. Inkomen per inwoner, indices, 1937 - 1955.

STATEN

		Blz.
1.	Bedrijfsgrootte verdeling, 1910 - 1955.	9
2.	Bedrijfsverkaveling 1955.	9
3.	Grondgebruik, 1930 - 1958.	10
4.	Bouwplan akkerbouw, 1930 - 1958.	11
5.	Gemiddelde opbrengst akkerbouwprodukten 1930 - 1956.	12
6.	Omrekeningsfaktoren Groot-Vee eenheden.	13
7.	Veebezetting in Groot-Vee eenheden per ha gras, 1930 - 1958.	13
8.	Melkproduktie per koe, 1930 - 1958.	14
9.	Trekkracht trekkers in P.K., 1958.	15
10.	Aantal Melk- en Kalfkoeien per melkmachine, 1958.	15
11.	Aantal landarbeiders in Zeeland, 1957.	16
12.	Aantal arbeidsjaareenheden per 100 ha cultuurgrond, 1956.	17
13.	Aantal arbeidsjaareenheden, diverse categorieën, 1956.	18
14.	Seizoenpatroon van de arbeid, 1956.	19
15.	Bruto-Produktie akkerbouw per ha bouwland.	21
16.	Marktwaarde van het vee per ha grasland.	22
17.	Bruto-Produktie veehouderij-sektor per ha grasland.	22
18.	Bruto-Produktie per ha.	23
19.	Bedrijfsgrootte-verdeling steekproef, 1956.	25
20.	Grondgebruik bedrijven steekproef, 1958.	25
21.	Grondgebruik bedrijven steekproef, 1958.	26
22.	Veebezetting in de steekproef, 1958.	26

TABELLEN

1. Bedrijfsverkaveling, Walcheren^{-}, 1955.
2. Bedrijfsverkaveling, Nisse^{+}, 1955.
3. Veebezetting, 1930 - 1958.
4. Aantal trekkers, 1958.
5. Aantal arbeidsjaareenheden, 1956.
6. "Typebedrijven".
7. Gewogen gemiddelden "typebedrijven".

I.1. Motivering van het onderzoek

De herverkaveling Walcheren is de grootste ruilverkaveling en agrarische reconstructie tot nu toe in Nederland uitgevoerd.

Het totale gebied, aangegeven op kaart 1, beslaat 17 350 ha. De eigenlijke herverkavelingswerkzaamheden vingen in 1948 aan en werden in 1958 beëindigd.

Voor de overstroming liet de landbouwkundige toestand in dit gebied veel te wensen over. De versnippering van de cultuurgrond was groot en er kwamen vele zeer kleine bedrijven voor. Voor een groot deel bestond de grond uit laag gelegen oude overgangs- en poelgronden en kleiplaatgronden, doorsneden door hoger gelegen kreekruggen. De laag gelegen delen waren zeer gebrekkig ontwaterd en slecht ontsloten, terwijl de hoogteligging zeer onregelmatig was.

Genoodzaakt tot herstel van de overstromingsschade, heeft men de kans gegrepen en het gebied aanzienlijk verbeterd.

Er is 300 km landbouwweg aangelegd en 72 km secundaire en tertiaire weg. Onverharde landbouwweg, vroeger 265 van de 460 km, bestaat niet meer, terwijl de weglengte per ha is teruggebracht van 32,1 tot 22 meter per ha.

Er werden 280 km waterlopen gegraven. Hoewel dit slechts 40 km meer is dan vroeger, is het afvoerend vermogen, mede door opvoering van de bemalingscapaciteit, meer dan verdubbeld. Vele stuwen werden geplaatst.

Voor de eigenlijke kavelinrichting werden 25 mln m^3 grond verzet, 28 mln drainbuizen gelegd, 2 500 km sloot gedempt en 1 200 km sloot gegraven. Grote stukken werden geëgaliseerd. Het totaal aantal kavels liep terug van 31 250 tot 12 721.

Utiliteitsvoorzieningen werden uitgebreid, boerderijen herbouwd en een beplanting aangebracht.

Ten behoeve van de sanering was in de Noord-Oost Polder 3 000 ha grond beschikbaar. Hiervan is door 118 boeren 1 947 ha opgenomen waardoor 1 534 ha op Walcheren vrijkwam. Hiermede werden 212 landbouwbedrijven van gemiddeld 6,2 tot 10,3 ha vergroot, terwijl ook een aantal tuinbouwbedrijven er wat grond bijkregen.

De resultaten van dit alles zijn duidelijk zichtbaar op kaart 2.

De totale kosten zullen ongeveer 80 mln gulden bedragen.

In dit bedrag zijn nog verschillende herstelwerkzaamheden inbegrepen, als boerderijbouw en verwijderen van stroomzand. (Voor het eerste noodherstel van de landbouwsector was reeds eerder 16 mln gulden uitgegeven). Voorts zou dit bedrag 14 mln gulden lager geweest zijn als het werk niet grotendeels als werkloosheidsobject was uitgevoerd.

Het onderhavige onderzoek tracht na te gaan of er reeds nu duidelijke en meetbare gevolgen merkbaar zijn van deze diep ingrijpende werkzaamheden.

I.2. Wijze van onderzoek.

In eerste instantie is getracht een inzicht te krijgen in het probleem op grond van bestaand cijfermateriaal. Voorzover mogelijk is van het betrokken gebied de ontwikkeling nagegaan van een aantal grootheden vanaf 1930 tot 1958. Ter vergelijking zijn dezelfde cijfers verzameld voor de gemeentes Nisse en 's-Heer Abtskerke in Zuid-Beveland. De veronderstelling hierbij is, dat de landbouwkundige situatie in deze twee gemeentes ongeveer overeenkomt met de situatie zoals die vroeger in het herverkavelingsgebied was. De ligging van beide gebieden is op kaart 1 aangegeven.

Dit vergelijkingsgebied is ± 2 450 ha groot, waarvan ruim 500 ha jonge kleigronden. De rest bestaat voornamelijk uit oude overgangs- en poelgronden, doorsneden door kreekruggen. De afwatering is matig, de ontsluiting slecht.

In het vervolg zullen we het herverkavelingsgebied van Walcheren, dus Walcheren exclusief de gemeentes Arnemuiden en Nieuw- en Sint Joosland aanduiden met Walcheren^{-} en het vergelijkingsgebied, de gemeentes Nisse en 's-Heer Abtskerke, met Nisse^{+}.

Het bleek niet eenvoudig om voldoende statistisch betrouwbaar materiaal te vinden om deze dubbele vergelijking, historisch en geografisch, mogelijk te maken. Grote medewerking werd ondervonden van het Centraal Bureau van de Statistiek, de afdeling Cijferdocumentatie van het Ministerie van Landbouw, de Provinciale Voedselcommissaris van Zeeland, de Plaatselijke Bureau-

houders in Middelburg en Heinkenszand en de Veeteeltconsulent in Middelburg.

In hoofdstuk II wordt verslag uitgebracht van deze aanpak.

In hoofdstuk III wordt zo goed mogelijk de bruto-produktie van beide gebieden bepaald.

In hoofdstuk IV zijn ter aanvulling de resultaten van een ander onderzoek weergegeven. Door de medewerking van het Boekhoudbureau van de Zeeuwse Landbouw Maatschappij te Goes kon een inzicht gekregen worden in de gemiddelde bedrijfsresultaten van 20 landbouwbedrijven in Nisse en 's-Heer Abtskerke en 40 corresponderende bedrijven in het herverkavelingsgebied. Dit is dus een steekproef, maar gezien de wijze van verzamelen, waarschijnlijk geen representatieve steekproef voor de bedrijven in deze twee gebieden. Dit laatste geldt vooral voor het gebied Nisse - - 's Heer Abtskerke.

II.1. Gemeente-inkomen

De ontwikkeling van het gemeente-inkomen is voor beide gebieden in grafiek (1) weergegeven. Voor Walcheren zijn er twee gevallen onderscheiden namelijk inclusief en exclusief de steden Vlissingen en Middelburg (met resp. 77 459 en 28 609 inwoners in 1955). Ter vergelijking is behalve het gebied Nisse en 's-Heer Abtskerke (1 082 inwoners in 1955) ook het gebied bestaande uit Nisse, 's-Heer Abtskerke, Goes en 's-Heer Arendskerke (20 083 inwoners in 1955) ingetekend. 's-Heer Arendskerke is er bijgeteld om te voorkomen dat Goes een te overwegende plaats zou innemen.

Grafiek 1 wordt nog sterk vertroebeld door schommelingen in de bevolkingsgroei, die, zoals uit grafiek 2 blijkt, tamelijk groot zijn.

Het verloop van het inkomen per inwoner is in grafiek 3 weergegeven, evenals in grafiek 4. In deze laatste grafiek is de helling van de lijnen evenredig met de toeneming van het inkomen per inwoner, door toepassing van een logarithmische schaal.

Dergelijke series grafieken zijn gemaakt voor meer gebieden. Hieruit is gebleken dat er, onafhankelijk van industrialisatie en/of ruilverkaveling, een vrijwel vast verband bestaat tussen het inkomen in 1937 (grafiek 3) en de groei van 1937 - 1955 (grafiek 4).

Een gemeente met een relatief laag inkomen per hoofd in 1937 toont een relatief hoog toenemingspercentage.

Er heeft sinds 1937 een nivellering plaatsgevonden.

Het platteland geeft een lager inkomen per hoofd te zien dan de steden. De grafieken geven de indruk dat op het platteland de groei van het inkomen en het inkomen per hoofd van 1940 tot 1950 in Walcheren is achtergebleven ten opzichte van het Zuid-Bevelandse gebied, maar dat het van 1950 tot 1955 veel sneller is gestegen. Het is evenwel mogelijk dat juist de grotere invloed van het niet-agrarisch inkomen op het platteland van Walcheren deze snelle stijging veroorzaakt heeft.

II.2. Bedrijfsgrootte verdeling.

De volgende staat geeft een overzicht van de bedrijfsgrootte verdeling in Walcheren, zoals die zich ontwikkeld heeft vanaf 1910, en de huidige situatie in het herverkavelingsgebied en het vergelijkingsgebied.

Staat 1

Bedrijfsgrootte verdeling Aantal bedrijven

	1910 %		1921 %		1930 %		1955 %		1955 %		1955 %	
	Walcheren totaal								Walcheren⁻		Nisse⁺	
1-5 ha	791	47,9	987	53,4	1013	52,0	709	43,9	678	45,3	54	37,5
5-10	263	16,1	311	16,8	346	17,8	323	20,1	301	20,1	49	30,5
10-20	303	18,8	326	17,6	347	17,8	405	25,1	375	25,1	29	20,2
20-50	262	15,8	208	11,3	228	11,7	168	10,4	141	9,4	13	9,0
50-100	20	1,2	16	0,9	13	0,7	8	0,5	1	0,1	4	2,8
100	4	0,2	1	0,1	0	0,0	1	0,0	0	0,0	0	0,0
Totaal	1649		1849		1947		1614		1496		144	

Bronnen: Landbouwtellingen, C.B.S. Verslagen en Mededelingen van de Directie van de Landbouw

Terwijl het aandeel van de kleine bedrijven van 1-5 ha tot 1921 nog gestegen is, neemt dit daarna af, terwijl vooral het aandeel van de bedrijven van 10-20 ha toeneemt. Ook na de herverkaveling zijn er echter in Walcheren meer kleine bedrijven dan in het vergelijkingsgebied.

II.3. Bedrijfsverkaveling.

Terwijl tabel 1 en 2 een uitvoerig overzicht geven, is in staat 2 de situatie samengevat.

Duidelijk blijkt de grote voorsprong van het herverkavelingsgebied in dit opzicht.

Staat 2

Aantal bedrijven met gegeven aantal kavels Percentages van aantal bedrijven per bedrijfsgroottegroep. Mei 1955

Bedrijfsgrootte	Aantal kavels Walcheren⁻					Aantal kavels Nisse⁺				
	1	2-5	5-10	10-15	15-20	1	2-5	5-10	10-15	15-20
0,01-5 ha	56	43	1			34	53	13		
5-10 ha	10	79	11			7	34	48	11	
10-15 ha	11	75	14				12	57	19	12
> 15 ha	8	62	28	2			4	33	33	30
Totaal	34	57	9			17	35	30	11	7

Bron: Landbouwtelling Mei 1955, C.B.S.

II.4. Grondgebruik.

Staat 3.

Grondgebruik Walcheren⁻ Cultuurgrond in ha

	1930	%	1939	%	1955	%	1958	%
Bouwland	6 398	42,0	7 031	46,4	8 351	63,7	8 967	66,5
Grasland	8 216	54,0	7 490	49,5	4 180	31,8	3 931	29,2
Tuingrond	604	4,0	620	4,1	588	4,5	581	4,3
Totaal	15 218		15 141		13 119		13 479	

Grondgebruik Nisse⁺

Bouwland	891	37,0	907	36,9	829	54,9	822	55,2
Grasland	1 413	58,7	1 446	59,5	525	34,8	496	33,3
Tuingrond	104	4,3	88	3,6	156	10,3	172	11,5
Totaal	2 408		2 441		1 510		1 490	

Bronnen: C.B.S., Landbouwdocumentatie

De voorliefde van de Zeeuwse boer voor akkerbouw blijkt ook uit de cijfers. In Walcheren is van 1930 tot 1939 ruim 700 ha gras gescheurd. Na de herverkaveling neemt het aandeel van het bouwland met een grote sprong toe. Het is ongetwijfeld aan de herverkaveling te danken dat deze ontwikkeling mogelijk is geworden. De totale oppervlakte aan cultuurgrond is afgenomen, onder andere door onttrekking voor andere, openbare, bestemmingen en het overblijven van enkele grote kreken.

Helaas is er tussen 1939 en 1955 een wijziging in de manier van tellen gekomen. Terwijl men vroeger alle grond in een bepaalde gemeente onder die gemeente opnam, telt men nu alle grond behorende bij de eigenaren die in een bepaalde gemeente wonen. In het gebied Nisse en 's-Heer Abtskerke is veel grond in handen van uitwonende, soms ver uitwonende, eigenaren. Deze grond wordt nu dus bij de gemeentes geteld waar de eigenaren wonen. Ditzelfde geldt voor alle andere bedrijfsgegevens, zodat voor alle hiernavolgende statistieken geldt dat men voor 1940 gegevens heeft over Nisse en 's-Heer Abtskerke als geografische eenheid, terwijl men na 1945 gegevens heeft die betrekking hebben op een bepaalde

selectie, namelijk van de eigenaren die in deze gemeentes wonen. Van minder belang is dat men nu ook meetelt, die delen van het bedrijf van deze eigenaren, die buiten deze gemeentes liggen. Voor Walcheren is deze wijziging in telling vermoedelijk weinig belangrijk.

Met behulp van kaarten is echter voor het jaar 1954 in het gebied Nisse en 's-Heer Abtskerke het grondgebruik als volgt vastgesteld:

Bouwland 1 165 ha of 47,7 %
Grasland 1 120 ha of 45,9 %
Tuingrond 156 ha of 6,4 %

Deze cijfers zijn dus vergelijkbaar met de cijfers van 1930 en 1939. Ook hier blijkt dus gras gescheurd te zijn en omgezet in bouwland en gedeeltelijk tuingrond, zij het niet zo snel als in Walcheren. Nog steeds schijnt deze omzetting langzaam voort te gaan. Zowel het feit dat veel grond in handen is van ver weg wonende eigenaren, die het voor een groot deel zelf exploiteren, als de slechte cultuurtechnische omstandigheden, doen echter vermoeden dat het proces ook in de toekomst niet zo ver zal voortschrijden als in Walcheren.

II.5. Bouwplan akkerbouw.

De wijziging in telling zal in dit geval geen bijzondere moeilijkheden veroorzaken. De ontwikkeling in bouwplan gaat in dezelfde richting. In het vergelijkingsgebied worden minder granen en peulvruchten, iets minder suikerbieten en meer aardappelen en handelsgewassen verbouwd dan in Walcheren.

Staat 4

Bouwplan Walcheren — Percentages van de oppervlakte bouwland

	Granen	Peulvr.	Bieten	Aardapp.	Groenv.	Handelsgew.
1930	26,4	31,1	16,5	15,8	5,7	4,5
1938	34,9	30,8	15,1	11,0	4,1	4,6
1955	30,4	27,4	22,4	9,1	4,0	6,7
1958	35,6	21,0	21,1	10,6	3,8	7,9

Bouwplan Nisse+ Percentages van de oppervlakte bouwland

	Granen	Peulvr.	Bieten	Aardapp.	Groenv.	Handelsgew.
1930	25,2	22,3	38,4		9,8	4,3
1938	32,1	14,3	40,9		5,0	7,7
1955	-	-	-		-	-
1958	32,9	14,6	19,5	15,8	3,5	13,7

Bronnen: Landbouwdocumentatie, C.B.S., P.B.H.'s.

II.6. Fysieke opbrengsten akkerbouw.

Staat 5

Gemiddelde opbrengst per ha. Kilogrammen x 100 Walcheren-

	Wintertarwe	Zomertarwe	Zomergerst	Erwten	Cons.aardappl.	Suikerbieten
1930	31,5	-	36,0	29,0	130	400
1938	41,0	32,0	38,5	39,5	225	378
1955	42(39-45)	39(37-41)	44(41-50)	41(39-44)	270(250-290)	495(460-510)
1956	44(42-49)	41,5(40-45)	42(40-44)	32(29-35)	280(260-290)	420(410-450)
					Nisse+	
1930	31,5	22,5	34,0	19,5	142	390
1938	41,0	32,0	46,0	33,5	237	305
1955	38,5	40,0	46,0	41,0	290	510
1956	42,0	42,5	42,5	27,0	280	470

Bronnen: P.B.H.'s

De ontwikkeling hiervan loopt parallel. De onderlinge verschillen vallen ruimschoots binnen de marge van de jaarlijkse schommelingen. Ter orientatie zijn voor de jaren 1955-1956 voor het herverkavelingsgebied de meest extreme waarden gegeven van het basismateriaal, dat bestond uit schattingen van het gemiddelde per gemeente.

II.7. Veebezetting.

De Veebezetting is voor beide gebieden omgerekend in Groot-Vee-eenheden (G.V.E.). Hiervoor bestaan verschillende

sleutels, die ook tot verschillende uitkomsten kunnen leiden. Hier is de nieuwe Nederlandse sleutel gebruikt, gebaseerd op voedselopname.

De eenheid is een melkkoe, levend gewicht 550 kg, melkgift 12,5 kg à 4% vet. Voederopname per dag:

1 160 gr v.r.e. en 6 300 gr Z.W.

De omrekeningsfaktoren zijn in het volgende staatje opgenomen:

Staat 6.

Omrekeningsfaktoren Groot-Vee eenheden

Aantal dieren per Groot-Vee eenheid			
Kalveren	4	Melk- en Kalfkoeien	1
Vrouwelijk Jongvee $\geq$ 1 jaar	2	Stieren $>$ 1 jaar	1
Mestjongvee $\geq$ 1 jaar	1,25	Mestvee $>$ 2 jaar	1

Met behulp van deze faktoren zijn de in staat 7 en tabel 3 gegeven cijfers berekend.

Staat 7.

Veebezetting in Groot-Vee eenheden per ha gras

	Walcheren$^-$		Nisse$^+$	
	1930	1958	1930	1958
Melk- en Kalfkoeien	0,65	1,17	0,27	0,79
Stieren	0,02	0,02	0,01	0,01
Mestkalveren	0,02	0,01	0,01	-
Ander mestvee	0,06	0,28	0,08	1,40
Vrouwelijk Jongvee	0,23	0,56	0,21	0,25
Totaal rundvee	0,98	2,05	0,57	2,45

Uit deze staat, tabel 3 en staat 3 blijkt dat in het herverkavelingsgebied de totale hoeveelheid vee, uitgedrukt in G.V.E. sinds 1939 iets is teruggelopen. De oppervlakte gras is echter sterk teruggelopen. Naar verhouding is de hoeveelheid mestvee sterk toegenomen, maar de nadruk ligt toch op melkvee en vrouwelijk jongvee.

Het gebied Nisse^{+} geeft een heel ander beeld te zien. De wijziging in telling maakt vergelijking in de tijd niet goed mogelijk. Het is immers mogelijk dat de uitwonende eigenaren, die sinds 1940 niet meer meegeteld zijn, een geringere veebezetting te zien geven dan de inwonende eigenaren.

Het verschil tussen Walcheren^{-} en Nisse^{+} in 1958 is echter opmerkelijk. De Melkveehouderij is in Nisse^{+} nog steeds weinig ontwikkeld, maar de mestveehouderij ontwikkelt zich sterk, zodat uiteindelijk de veedichtheid per ha gras groter is.

II.8. Melkproduktie.

Het is niet uitvoerbaar gebleken om via de administratie van de zuivelfabrieken een goed inzicht te krijgen in de hoeveelheid afgeleverde melk. Bovendien blijft op die manier alle melk die op het bedrijf blijft, buiten beschouwing. Vroeger werd er vooral op Walcheren nog veel melk op de boerderij verwerkt tot boter en kaas, terwijl er nu een deel aan de kalveren wordt gevoerd.

Volgens de veeteeltconsulent te Middelburg is er geen verschil tussen de melkproduktie per koe in de beide gebieden. Wel is het mogelijk dat het vetgehalte in Nisse^{+} iets lager ligt. Voor beide gebieden wordt van de volgende produktie uitgegaan:

Staat 8.

Melkgift per koe en percentage vet in Walcheren^{-} en Nisse^{+}

	kg melk	% vet
1930	3 500	3,00
1937	3 700	-
1939	3 750	3,21
1956	4 550	-
1957	4 500	-
1958	4 600	3,81

Bronnen: Schatting veeteeltconsulent, Middelburg.
Jaarverslag zuivelfabriek "Walcheren".

II.9. Mechanisatie.

Staat 9.

Trekkracht trekker in P.K. Per 100 ha cultuurgrond. 1958

Walcheren⁻		56	zeeklei Friesland		52
Nisse⁺		108	zeeklei Nd.-en Zd.Hld	(1957)	132
Nederland zeeklei	(1957)	58 / 107	zeeklei Zeeland		104

Bron : C.B.S.

Walcheren⁻ is ten opzichte van Nisse⁺ weinig gemechaniseerd, als het aantal P.K.'s hiervoor althans een goede index is. Samen met het Friese Zeekleigebied maakt het veel minder gebruik van mechanische trekkracht dan de andere zeekleigebieden.

Uit tabel 4 blijkt nog dat naar verhouding in Walcheren⁻ meer dan in Nisse⁺ gewerkt wordt met trekkers van loonbedrijven en coöperaties.

In beide gebieden zijn naar verhouding weinig melkmachines in gebruik.

Staat 10.

Aantal Melk- en Kalfkoeien per melkmachine. 1958

Walcheren⁻	659	Rivierklei	60
Nisse⁺	391	Weidestreken	78
Nederland	68	Zandgronden	61
Zeeklei	62		

Bronnen: C.B.S. en L.E.I.(Landbouwcijfers)

II.10. Arbeid.

Een overzicht van de situatie op de arbeidsmarkt geeft de volgende, van ir. De Galan overgenomen, opstelling:

Staat 11.

	Aantal landarbeiders 1957				Ontwikkeling '57=100		
	Volle jaars	Overigen	Totaal	Volwaardige arbeidskrachten*)	1947	1957	1972 (schatting)
Tholen/St.Phil.	600	980	1 580	1 055	114	100	91
Schouwen-Duiveland	600	480	1 080	805	195	100	97
Noord-Beveland	600	250	850	700	133	100	85
Zuid-Beveland	2 200	1 080	3 080	2 670	136	100	92
Walcheren	600	470	1 070	820	109	100	75
West Zeeuwsch-Vl.	870	940	1 810	1 355	108	100	85
Oost Zeeuwsch-Vl.	1 250	930	2 180	1 645	160	100	84
Zeeland (totaal)	6 720	5 130	11 650	9 050	129	100	88

*) Een volwaardige arbeidskracht is een gewerkt manjaar van een volwassen landarbeider.

Bron: Dr. C. de Galan

Dr. de Galan verwacht dus vooral voor Walcheren nog een vrij sterke teruggang van het aantal land- en tuinbouwarbeiders.

Intussen wordt verreweg het grootste deel van de arbeid verricht door de boer en medewerkende gezinsleden. Een overzicht van de gepresteerde hoeveelheid arbeids-jaareenheden geeft tabel 5.

De arbeidsbezetting in 1956 per 100 ha cultuurgrond is voor Walcheren$^-$: 20,5 en voor Nisse$^+$: 19,2. Hierbij moet echter rekening gehouden worden met de grotere uitgebreidheid van de tuinbouw in Nisse$^+$. In Zeeland is voor de tuinbouwbedrijven de arbeidsbezetting 54,8 A.J.E. per 100 ha cultuurgrond. Door met dit getal de cijfers van Walcheren$^-$ en Nisse$^+$ te corrigeren, kan het volgende staatje gegeven worden:

Staat 12.

Aantal Arbeidsjaareenheden op de bedrijven van hen die het hoofdberoep landbouwer hebben. December 1956

	Per bedrijf			Per 100 ha		
	Man	Vrouw	Totaal	Man	Vrouw	Totaal
Nederland	1,73	0,20	1,92	15,3	1,7	17,0
Zeeklei	2,62	0,10	2,72	14,3	0,6	14,9
Rivierklei	1,60	0,21	1,81	17,2	2,2	19,4
Weidestreken	1,69	0,15	1,84	13,0	1,2	14,2
Zandgrond	1,50	0,24	1,75	16,4	2,7	19,1
Veenkolonien	2,19	0,16	2,35	14,0	1,0	15,0
Tuinbouw-gebieden	1,76	0,05	1,81	15,8	0,5	16,3
Walcheren$^-$	1,37	0,13	1,50	17,5	1,7	19,2
Nisse$^+$	1,60	0,15	1,75	13,1	1,4	14,9

Bron: C.B.S. Landbouwtelling

De gemiddelde bedrijfsgrootte is kennelijk in beide gebieden, maar vooral in Walcheren$^-$, kleiner dan in de zeekleigebieden in het algemeen.

Opvallend is de zeer hoge arbeidsbezetting per 100 ha cultuurgrond in het herverkavelingsgebied.

Hierbij moet opgemerkt worden dat de cijfers voor Walcheren$^-$ en Nisse$^+$ iets te laag zijn in vergelijking met de andere cijfers. Immers de bedrijven in de andere gebieden zullen nog weleens een stukje grond als tuingrond exploiteren, terwijl de invloed van de tuinbouw in Walcheren$^-$ en Nisse$^+$ op de hierboven aangegeven wijze is geëlimineerd.

De volgende cijfers, gebaseerd op de verdeling van tabel 5, gelden voor alle bedrijven, landbouw- zowel als tuinbouwbedrijven.

Staat 13 (zie voor indeling tabel 5)

Aantal arbeidsjaareenheden op land- en tuinbouwbedrijven.

Percentages december 1956

	Ned.	Zeeklei	Walcheren⁻	Nisse⁺
Alle arbeidskrachten	100	100	100	100
Volledige werkkrachten	74,0	75,2	73,0	76,6
Gezinsleden	77,3	53,1	73,5	68,4
Vrouwelijke arbeidskrachten	9,7	4,2	8,7	9,2
Overige tijdelijke krachten	6,6	20,8	8,9	10,7
Mannelijke werkkrachten	100	100	100	100
Gezinsleden, niet of gedeeltelijk betaald	73,0	49,5	71,4	65,1
waarvan volledige krachten	62,0	42,7	61,5	60,2
Gezinsleden vol betaald	1,5	2,2	0,5	2,3
Overige	25,5	48,3	28,0	32,6
waarvan volledige krachten	18,7	35,5	17,7	21,4
waarvan tijdelijke krachten	6,8	12,8	9,0	9,9
Vrouwelijke arbeidskrachten	100	100	100	100
Gezinsleden, niet of onvolledig betaald	91,0	71,0	90,0	79,0
waarvan gedeeltelijke krachten	69,0	48,0	85,0	48,0

Bron: C.B.S. Landbouwtelling

Ten opzichte van de zeekleigebieden in het algemeen wordt in beide gebieden meer arbeid verricht door gezinsleden en vrouwen.

Het seizoenpatroon wijkt voor beide gebieden weinig af van de rest van Nederland, althans wat de tijdelijke werkkrachten betreft.

Staat 14

Seizoenpatroon van de arbeid — Percentages van de totale arbeidsprestatie 1956, per categorie, in A.I.E.

	dec/febr	mrt/mei	juni/aug	sept/nov
Alle werkkrachten				
Nederland	23,8	24,6	26,1	25,5
Zeeklei	22,4	24,0	26,9	26,7
Zeeklei Zeeland	22,3	24,0	27,2	26,8
Tijdelijke werkkrachten				
Nederland	11,7	20,8	37,0	30,5
Zeeklei	9,1	19,1	36,7	35,1
Zeeklei Zeeland	5,6	19,0	39,2	37,1
Walcheren$^-$) tijd-) jaren Nisse$^+$) 1 man=) 1 vrouw	7,8	18,7	35,7	37,8
	7,4	20,0	36,3	36,3

Bron: C.B.S. Landbouwtelling

II.11. Verschillen in gemiddelde bedrijfsstruktuur.(samenvatting)

Op grond van de verzamelde gegevens is er een duidelijk verschil in gemiddelde bedrijfsstruktuur tussen de bedrijven in het herverkavelingsgebied en de bedrijven van de inwonende eigenaren in het gebied Nisse en 's-Heer Abtskerke, te constateren.

Ten opzichte van Walcheren$^-$ kent Nisse$^+$ minder kleine bedrijven. De gemiddelde bedrijfsgrootte is in Nisse$^+$ 8,86 ha en in Walcheren$^-$ 7,50 ha.

De verkaveling is in Walcheren$^-$ aanzienlijk beter.

Qua grondgebruik hebben de bedrijven in Nisse$^+$ relatief iets meer grasland. De veedichtheid per ha is weliswaar groter dan in Walcheren$^-$ maar de nadruk valt op de arbeids-extensieve mestveehouderij; terwijl in Walcheren$^-$ de arbeids-intensieve melkveehouderij overheerst. De melkproduktie per koe is in beide gebieden gelijk.

Daartegenover neemt de arbeids-intensieve tuinbouw in Nisse$^+$ een bijna driemaal zo grote plaats in als in Walcheren$^-$.

Het resterende bouwland voor de akkerbouw heeft ongeveer

hetzelfde bouwplan, terwijl de fysieke opbrengsten per ha gelijk zijn.

De mechanisatiegraad is in Walcheren$^-$ veel lager dan in Nisse$^+$ en de zeekleigebieden in het algemeen.

Daarentegen is de arbeidsbezetting in Walcheren$^-$ zeer hoog in vergelijking met Nisse$^+$ en de andere zeekleigebieden.

In het volgende hoofdstuk zal nagegaan worden of- en hoe deze verschillen in bedrijfsstruktuur doorwerken in de brutoopbrengsten.

III.1. Vergelijking Bruto-Produktie.

Uit de Pachtstatistiek voor het jaar 1957/58 blijkt, dat een eventueel verschil in kwaliteit van de grond, inbegrepen externe produktiefaktoren als bijvoorbeeld de verkaveling, ontwatering etc., tussen de gebieden Walcheren$^-$ en Nisse$^+$, niet tot uiting komt in de Pachtprijzen.

Hieronder zal globaal de gemiddelde bruto-produktie per ha voor beide gebieden berekend worden, voor de jaren 1938/39 en 1958. Er zal af en toe met vrij grove schattingen gewerkt worden, maar dit is geen groot bezwaar, aangezien een cijfer als gemiddelde bruto-produktie per ha meer een soort intensiteitsindex is, dan een reele bedrijfseconomische grootheid. Immers er worden activiteiten bijeen geteld waarvan de bruto-produktie zonder meer geen aanwijzing geeft over de hoogte van het netto-resultaat dat die activiteiten opleveren.

III.2. Bruto-Produktie akkerbouw.

Met behulp van het aanwezige statistische materiaal kan de bruto-produktie van de akkerbouwsektor naar verhouding vrij nauwkeurig bepaald worden. Van ± 97% van het areaal is de fysieke opbrengst te bepalen. Zo goed mogelijk zijn voor alle produkten de marktprijzen bepaald, waarbij in ieder geval voor beide gebieden met dezelfde prijzen is gerekend.

Staat 15.

Bruto-produktie akkerbouw per ha - bouwland, in guldens

	1938/39	1958
Walcheren$^-$	373	2 045
Nisse$^+$	370	2 130

III.3. Bruto-Produktie tuingrond.

Hier wordt genoegen genomen met een vrij ruwe benadering. Volgens de Rijkstuinbouwconsulent te Goes geldt voor deze gebieden dat gemiddeld de bruto-produktie ± driemaal zo groot is als de bruto-produktie in de akkerbouw-sektor.

III.4. Bruto-Produktie veehouderij.

Zo goed mogelijk is de marktwaarde van het in beide gebieden aanwezige vee bepaald.

Staat 16.

Marktwaarde van het vee per ha - grasland, in guldens

	1938/39			1958		
	Melkvee	Mest+Jongvee	Totaal	Melkvee	Mest+Jongvee	Totaal
Walcheren$^-$	205	162	367	1 120	894	2 014
Nisse$^+$	75	89	164	834	1 335	2 169

Zoals ook al uit tabel 3 bleek is de intensiteit van de veehouderij in Nisse$^+$ sneller toegenomen dan op Walcheren$^-$ terwijl de veestapel een andere samenstelling heeft. Wat betreft de vergelijking in de tijd geldt ook hier het bezwaar van de discontinuïteit in de manier van tellen.

Om de bruto-produktie te berekenen is voor het melkvee de produktie per koe van staat 8 aangehouden en prijzen van 6,1 en 31,5 ct per kg melk.

Na overleg met diverse deskundigen wordt voor de bruto-produktie van de rest van het vee de sleutel aangehouden van 60% van de waarde van dit vee. Dit is ongetwijfeld een ruwe benadering en werkt vermoedelijk enigszins in het nadeel van het gebied Nisse$^+$. Immers hier legt men zich meer op de mestveehouderij toe en men zal er wellicht iets betere resultaten behalen dan in een gebied waar men zich vooral op melkproduktie toelegt. In het voordeel van Nisse$^+$ kan weer zijn dat het percentage wellicht iets te hoog is.

Staat 17.

Bruto-produktie veehouderij - sektor per ha grasland, guldens

	1938/39			1958		
	Melk	Omzet en aanwas	Totaal	Melk	Omzet en aanwas	Totaal
Walcheren$^-$	176	97	273	1 695	536	2 231
Nisse$^+$	64	53	117	1.145	801	1 946

III.5. Totale-Bruto-Produktie.

Door de bovenstaande resultaten te wegen met de oppervlakte die door de diverse activiteiten wordt ingenomen, komt men tot het volgende eindresultaat.

Staat 18

Bruto-Produktie per ha, guldens

	1938/39	1958
Walcheren$^-$	336	2 279
Nisse$^+$	254	2 599

Duidelijk is wel dat de stijging sneller is gegaan in Nisse$^+$ dan in Walcheren$^-$.

Door de grotere plaats die de tuinbouw inneemt in Nisse$^+$ wordt de geringere opbrengst van de graslandsektor ruimschoots gecompenseerd. Het beeld van een meer extensieve grasland-exploitatie en een meer intensieve bouwland-exploitatie, overgaand in tuinbouw, komt ook hier voor Nisse$^+$ duidelijk naar voren.

Voeren we de weging uit, wat Nisse$^+$ betreft, met de bouwland-grasland en tuingrondverdeling zoals die in 1954 voor de betrokken gemeentes is vastgesteld, dus inclusief de uitwonende eigenaren, aannemende dat die verhouding ook nog in 1958 zou gelden, dan vinden we een gemiddelde bruto-produktie van ƒ 2 319,—. Dit is dus nauwelijkshoger dan van Walcheren$^-$, terwijl de wellicht te hoge bruto-produktiecijfers per onderdeel van de inwonende eigenaren aangehouden zijn.

IV.1. Bedrijfsvergelijking.

In de hoofdstukken II en III is nagegaan in hoeverre de gevolgen van de herverkaveling van Walcheren reeds herkenbaar zijn aan de hand van de algemene statistische gegevens. In dit hoofdstuk wordt een andere weg gevolgd. De vraag is nu of de gevolgen van de herverkaveling zich reeds uiten in de bedrijfsorganisatie en bedrijfsresultaten van de individuele landbouwbedrijven.

Door de medewerking van het boekhoudbureau van de Zeeuwse Landbouwmaatschappij is inzage verkregen in de boekhouding van een aantal bedrijven, zowel in Nisse^{+} als in Walcheren^{-}.

Zoveel mogelijk zijn de bedrijven met overwegend tuinbouw buiten beschouwing gelaten. Er resteren dan voor Nisse^{+} 20 geschikte bedrijven, 10 bedrijven kleiner dan 10 ha en 10 bedrijven groter dan 10 ha.

Voor Walcheren^{-} zijn zo willekeurig mogelijk 40 bedrijven gekozen volgens het criterium dat de bedrijfsgrootteverdeling zoveel als mogelijk gelijk moest zijn aan die in Nisse^{+}.

Voor alle bedrijven zijn de opgenomen gegevens gemiddeld over de jaren 1955/56, 1956/57 en 1957/58. Vervolgens zijn ze nog eens weer gecondenseerd tot een gemiddeld bedrijf, een soort typebedrijf, voor de bedrijven kleiner dan 10 ha en één voor de bedrijven groter dan 10 ha. Zou deze steekproef inderdaad representatief zijn, dan resulteren dus vier typebedrijven, twee aan twee vergelijkbaar per gebied, twee kleiner dan 10 ha en twee groter dan 10 ha.

IV.2. Representativiteit van de steekproef.

a. De bedrijven in Nisse^{+} zijn bedrijven waarvan de grond geheel of overwegend binnen het gebied ligt. Het zijn bedrijven van inwonende eigenaren.

b. Om de vergelijkbaarheid tussen de gebieden beter mogelijk te maken is bij deze opzet bewust getracht de tuinbouw zoveel mogelijk te elimineren.

c. De bedrijven die aangesloten zijn bij dit boekhoudbureau vormen een selectie uit alle bedrijven in de streek. Zij zijn gemiddeld meestal groter.

De bedrijfsgrootteverdeling is als volgt:

Staat 19.

Bedrijfsgrootteverdeling steekproef, 1958 — Percentages van totaal aantal bedrijven

	Walcheren⁻	Nisse⁺
1 - 5 ha	5	5
5 - 10 ha	40	40
10 - 20 ha	30	30
20 - 50 ha	25	25
50 - 100 ha	0	0
> 100 ha	0	0

Vergelijking met staat 1, maakt duidelijk dat in dit opzicht de representativiteit volledig zoek is.

d. Het grondgebruik van de bedrijven in de steekproef is als volgt:

Staat 20.

Grondgebruik bedrijven steekproef 1958. — Cultuurgrond in ha

	Walcheren⁻			Nisse⁺
	ha	%	ha	%
Bouwland	410,0	68,7	177	63,6
Grasland	183,0	30,7	91	32,8
Tuingrond	3,5	0,6	10	3,6
Totaal	596,5		278	

Door het zoveel mogelijk elimineren van de tuinbouw zijn de bedrijven, zoals vergelijking met staat 3 leert, niet meer representatief voor de respectievelijke gebieden. Wel is bereikt dat de onderlinge vergelijkbaarheid in dit opzicht goed mogelijk is.

e. Het bouwplan van de bedrijven in Walcheren⁻ in de steekproef blijkt goed overeen te komen met die van alle bedrijven in

het gebied (zie staat 4). In Nisse$^+$ is dat niet het geval. Dit bleek in 1956 nog wel het geval te zijn. Daarna is plotseling het aandeel van de granen, peulvruchten en bieten gedaald. Voor een klein deel heeft er een overgang naar tuinbouw plaatsgevonden, de rest moet opgenomen zijn in een grote toename van het aandeel van de handelsgewassen en wellicht ook van de groenvoedergewassen. Bij onderlinge vergelijking van de gemiddelde bedrijven moet hiermede rekening gehouden worden.

Staat 21.

Bouwplan akkerbouw van bedrijven in de steekproef, 1958. Percentages

	Granen	Peulvruchten	Bieten	Aardappelen
Walcheren$^-$	34,0	19,0	19,9	9,6
Nisse$^+$	23,0	10,2	17,3	15,8

f. De veebezetting blijkt in beide groepen iets intensiever te zijn in de steekproef dan in de gebieden als geheel (zie staat 7 en tabel 3). In beide gevallen valt er meer nadruk op de melkveehouderij en minder op de mestveehouderij. Als geheel blijken ook de bedrijven in de steekproef de verschillen in dezen echter wel goed weer te geven.

Staat 22.

Veebezetting in de steekproef, 1958

	Walcheren$^-$				Nisse$^+$			
	Absoluut		Ned. G.V.E.		Absoluut		Ned. G.V.E.	
	Aantal	ha gras	Aantal	ha gras	Aantal	ha gras	Aantal	ha gras
Melk-en Kalfkoeien	250	1,37	250	1,37	89	0,98	89	0,98
Stieren	7	0,04	7	0,04	5	0,06	5	0,06
Mestkalveren	6	0,03	1	-	1	0,01	0	-
Ander mestvee	61	0,33	50	0,27	138	1,53	112	1,23
Vrl. jongvee	247	1,35	95	0,52	93	1,02	36	0,40
Totaal rundvee	571	3,12	403	2,20	326	3,58	242	2,66
Paarden	69	0,38	58	0,32	20	0,22	18	0,20

g. Wat betreft de representativiteit moet de conclusie zijn, dat de bedrijven in de steekproef niet representatief zijn voor de vertegenwoordigde gebieden. Voor Nisse^{+} geldt bovendien dat het alleen bedrijven betreft van inwonende eigenaren.

Wel zijn het, en dat is hier van veel meer belang, gelijksoortige bedrijven die verschillen in uitwendige omstandigheden. De bedrijven in Walcheren^{-} verkeren in cultuurtechnisch opzicht in bijna ideale omstandigheden, die in Nisse^{+} bepaald niet. Over deze faktor is in de steekproef niets bekend, zodat niet aannemelijk is dat de bedrijven in de steekproef in Nisse^{+} in dit opzicht sterk afwijken van de bedrijven van alle inwonende eigenaren in dit gebied. Verder is er dus een vrij grote afwijking in de bouwplannen in de akkerbouwsektor.

IV.3. De "typebedrijven".

In tabel 6 zijn de gegevens van de berekende "typebedrijven" samengevat en in tabel 7 zijn een aantal posten per ha berekend.

Het valt op, dat er in Walcheren^{-} een groter deel van de grond in eigendom is dan in Nisse^{+}.

Merkwaardig is dat vergelijking binnen de groepen tussen de gebieden slechts voor groep II, de bedrijven boven 10 ha, dezelfde tendenties te zien geeft die in hoofdstuk II uit de algemenegegevens naar voren kwamen.

De bedrijven in Walcheren^{-} hebben meer melkvee en minder mestvee. Hiermede in overeenstemming is een grotere opbrengst aan melk per koe, aangezien er in Nisse^{+} vermoedelijk meer melk op het bedrijf blijft om aan het mestvee te voeren. De gezinnen zijn in Walcheren groter, in overeenstemming met de gevonden grotere arbeidsbezetting, hetgeen hier tot uiting komt in meer uitgaven voor gezinsarbeid en minder voor vreemde arbeid.

In groep I zijn de verhoudingen omgekeerd. In Walcheren^{-} is minder vee per bedrijf aanwezig, ook minder melkvee. Wel wordt er meer melk per koe afgeleverd. Hier moet echter opgemerkt worden, wat ook voor groep II geldt, dat het, vooral in Nisse^{+}, mogelijk is dat er koeien onder het hoofd melkkoeien gerubriceerd zijn, die na verloop van tijd toch als slachtvee verkocht worden. De tuinbouw is op de kleine bedrijven in Nisse^{+} veel belangrijker dan in

Walcheren$^-$. Op de kleine bedrijven in Nisse$^\pm$ wordt verder een groter deel van de arbeid door eigen krachten verricht dan in Walcheren$^-$.

Voor beide groepen is het merkwaardig dat het bedrag voor bedrijfsinventaris in Walcheren$^-$ hoger is dan in Nisse$^+$, terwijl in hoofdstuk II bleek, dat de mechanisatie in Walcheren$^-$ veel minder ver was voortgeschreden dan in Nisse$^+$. Het is echter waarschijnlijk dat de inventaris die in Walcheren$^-$ aanwezig is, gemiddeld van veel recentere datum is dan die in Nisse$^+$, zodat deze met veel hogere bedragen op de balans voorkomt.

De vermogenspositie van de onderzochte bedrijven is in Walcheren$^-$ beter dan in Nisse$^+$.

Schadevergoedingen, waaronder naast herverkavelingsvergoeding diverse andere incidentele posten van dergelijke aard vallen, komen uiteraard alleen in Walcheren$^-$ voor.

Dat van Nisse$^\pm$ in groep II de bruto-inkomsten en uitgaven hoger zijn dan in Walcheren$^-$, vindt mede zijn oorzaak in het feit, dat in deze bedragen de omzet en aanwas van het mestvee zijn inbegrepen. Hier zijn dus als het ware een serie handelsomzetten in opgenomen.

Het netto-bedrijfsinkomen is hier een fiscaal begrip. Er zijn nog diverse correctieposten, die hier onvermeld blijven, nodig om deze eindpost te bepalen.

In beide groepen ligt het netto-resultaat in Walcheren$^-$ lager dan in Nisse$^+$.

V.1. Nabeschouwing over het onderzoek.

Aan de methoden die in dit onderzoek gevolgd zijn kleven voldoende bezwaren om de resultaten van de hoofdstukken II, III en IV met grote omzichtigheid te hanteren. Het beschikbare materiaal vertoonde nu eenmaal belangrijke tekorten.

Alle drie hoofdstukken wijzen echter in dezelfde richting. Terwijl Walcheren landbouwkundig aanzienlijk verbeterd is, is dit, volgens de hier gevolgde methoden, nog niet in economische begrippen te achterhalen. Dit is misschien ook niet zo erg verbazingwekkend.

Volgens de cultuurtechnici is een van de belangrijkste resultaten van de herverkaveling dat Walcheren grotere mogelijkheden gekregen heeft. In één richting hebben die mogelijkheden zich gerealiseerd. Het akkerbouwareaal heeft zich aanzienlijk uitgebreid. Gezien de aard van de Walcherense boer, draagt dit ongetwijfeld bij tot zijn levensgeluk. Bij de huidige deels kunstmatige, prijsverhoudingen komt dit echter niet duidelijk in betere financiele resultaten tot uiting. Immers de boeren in Nisse[+] zijn er kennelijk goed in geslaagd zich aan te passen bij de voor hun slechtere omstandigheden. Zij gaan dicht bij huis over tot intensievere tuinbouwteelten en in de graslandsektor leggen ze meer nadruk op de arbeidsextensieve mestveehouderij.

Een andere mogelijkheid, die zich nog niet zichtbaar gerealiseerd heeft, is, dat dezelfde werkzaamheden nu met veel minder arbeid en minder moeizame arbeid, verricht kunnen worden dan vroeger, terwijl er ook veel grotere mogelijkheden, evenmin gerealiseerd, voor mechanisatie aanwezig zijn.

De arbeidsbezetting per oppervlakte-eenheid is in Walcheren nog zeer hoog. Hier is het grote aantal kleine bedrijven mede oorzaak van. De mechanisatiegraad is laag.

Wellicht is het mogelijk dat de arbeidsbehoefte wel gedaald is, maar dat het arbeidsaanbod zich hier nog niet bij aangepast heeft. Misschien wordt door een ruilverkaveling in het algemeen wel een tijdelijke verborgen werkloosheid gecreëerd in die gevallen waar geen apert arbeidstekort heerst.

De aanpassing van aanbod aan behoefte zal ongetwijfeld meer

dan de enkele jaren, die nu verstreken zijn, in beslag nemen. Pas daarna zal eventueel nog een verdere vervanging van arbeid door kapitaal kunnen optreden.

V.2. Andere mogelijkheden voor onderzoek.

Deze overwegingen leiden er toe dat men zich afvraagt of men wellicht niet eerst via een zorgvuldig voorbereide enquête kan nagaan hoe de arbeidssituatie zich ontwikkeld heeft op de bedrijven in Walcheren. Tegelijkertijd kan men dan trachten na te gaan hoe de boeren in het betrokken gebied zelf de herverkaveling waarderen, welke voordelen en welke nadelen zij zien.

Is er inderdaad een wijziging in de arbeidsbehoefte te constateren dan is te overwegen om zorgvuldig die bedrijven voor een nader onderzoek te selecteren die zich kennelijk in dit opzicht al in vergaande mate aan de nieuwe omstandigheden hebben aangepast.

Tabel 1

Bedrijfsverkaveling 1955

Walcheren

Gemiddelde bedrijfsgrootte 7,50 ha

Bedrijfsgrootte (cultuurgrond) in ha	Aantal bedrijven absoluut	in % van totaal	Opp. cultuurgrond in ha absoluut	in % van totaal	Aantal kavels totaal	gem. per bedrijf	Gem. kavelgrootte in ha	Aantal bedrijven met 1 kavel	2 t/m 4 kavels	5 t/m 9 kavels	9 t/m 14 kavels	15 t/m 19 kavels
0,01 - 1	244	14,0	123,77	0,9	291	1,2	0,43	201	43			
1 - 2	330	19,1	463,10	3,5	528	1,6	0,88	183	146	1		
2 - 3	182	10,5	450,61	3,5	328	1,8	1,37	85	95	3		
3 - 4	104	6,0	354,54	2,7	214	2,1	1,66	30	73	1		
4 - 5	62	3,5	270,66	2,1	155	2,5	1,75	14	41	7		
Totaal 0,01-5	922	53,1	1 662,68	12,7	1 516	1,6	1,10	513	398	12		
% van totaal	100							56	43	1		
5 - 6	43	2,5	234,79	1,8	110	2,6	2,13	6	32	5		
6 - 7	38	2,2	246,59	1,9	114	3,0	2,16	3	32	3		
7 - 8	40	2,3	300,06	2,3	114	2,9	2,63	5	30	5		
8 - 9	72	4,1	618,02	4,7	207	2,9	2,99	5	62	5		
9 - 10	108	6,2	1 026,51	7,8	326	2,8	3,15	10	84	14		
Totaal 5 - 10	301	17,3	2 425,92	18,5	871	2,9	2,79	29	240	32		
% van totaal	100							10	79	11		
10 - 11	70	4,0	733,17	5,7	198	2,8	3,70	10	53	7		
11 - 12	60	3,4	686,59	5,4	176	2,9	3,90	6	46	8		
12 - 13	47	2,7	587,29	4,6	138	2,9	4,25	6	36	5		
13 - 14	41	2,4	553,52	4,3	149	3,6	3,71	3	28	10		
14 - 15	31	1,8	447,30	3,5	97	3,1	4,61	3	23	5		
Totaal 10-15	249	14,3	3 007,87	23,5	758	3,0	3,97	28	186	35		
% van totaal	100							11	75	14		
15 - 20	126	7,2	2 163,08	16,5	457	3,6	4,73	11	85	27	2	1
20 - 30	109	6,3	2 581,15	19,7	427	3,9	6,04	8	66	31	2	
30 - 50	32	1,8	1 139,64	8,6	148	4,6	7,70	3	12	16	1	
50 - 100	1	0,0	60,52	0,5	5	5,0	12,10			1		
> 100	0	0,0	0,00	0,0	0	-	-					
Totaal > 15	268	15,3	5 944,39	45,3	1 037	3,9	5,73	22	163	75	5	1
% van totaal	100							8	62	28	2	0
Totaal Generaal	1 740	100,0	13 040,86	100,0	4 182	2,4	3,12	592	987	154	5	1
% van Tot.Gen.	100							34	57	9	0	0

Bron: Landbouwtelling mei 1955, C.B.S.

Tabel 2

Bedrijfsverkaveling 1955

Nisse+

Gemiddelde bedrijfsgrootte 8,86 ha

Bedrijfsgrootte (cultuurgrond) in ha	Aantal bedrijven absoluut	Aantal bedrijven in % van totaal	Opp. cultuurgrond in ha absoluut	Opp. cultuurgrond in ha in % van totaal	Aantal kavels totaal	Aantal kavels gem. per bedrijf	Gem. kavelgrootte in ha	Aantal bedrijven met 1 kavel	Aantal bedrijven met 2 t/m 4 kavels	Aantal bedrijven met 5 t/m 9 kavels	Aantal bedrijven met 10 t/m 14 kavels	Aantal bedrijven met 15 t/m 19 kavels
0,01 - 1	23	13,7	11,44	0,8	29	1,	3	0,39	18	5		
1 - 2	22	13,1	32,41	2,2	58	2,	6	0,56	6	14	2	
2 - 3	12	7,2	29,48	2,0	34	2,	8	0,87	1	11		
3 - 4	10	6,0	34,11	2,2	42	4,	2	0,81	1	3	6	
4 - 5	10	6,0	42,53	2,9	41	4,	1	1,04	0	8	2	
Totaal 0,01-5	77	46,0	149,97	10,1	204	2,	6	0,73	26	41	10	
% van totaal	100								34	53	13	
5 - 6	12	7,2	66,92	4,6	56	4,	7	1,20	1	4	7	
6 - 7	10	6,0	66,03	4,6	51	5,	1	1,29	1	5	3	1
7 - 8	11	6,6	80,01	5,5	67	6,	1	1,19	1	2	6	2
8 - 9	5	3,0	43,33	3,0	26	5,	0	1,63		3	1	1
9 - 10	6	3,6	56,87	3,9	40	6,	7	1,42		1	4	1
Totaal 5 - 10	44	26,4	312,16	21,6	240	5,	5	1,30	3	15	21	5
% van totaal	100								7	34	48	11
10 - 11	2	1,2	21,83	1,5	14	7,	0	1,56			2	
11 - 12	2	1,2	22,60	1,5	17	8,	5	1,33			1	1
12 - 13	7	4,2	86,96	5,8	64	9,	1	1,36		2	2	1 2
13 - 14	3	1,8	40,86	2,8	18	6,	0	2,27			3	
14 - 15	2	1,2	29,19	2,0	16	8,	0	1,82			1	1
Totaal 10 - 15	16	9,6	201,44	13,6	129	8,	1	1,56		2	9	3 2
% van totaal	100									12	57	19 12
15 - 20	13	7,9	214,08	14,4	153	11,	8	1,40			5	4 4
20 - 30	9	5,3	236,76	15,9	91	10,	1	2,61		1	3	3 2
30 - 50	4	2,4	129,83	8,6	47	11,	8	2,60			1	2 1
50 - 100	4	2,4	235,25	15,8	53	13,	3	4,44			1	1 2
> 100	0	0,0	0,00	0,0	0	-		-				
Totaal > 15	30	18,0	815,49	44,7	344	11,	5	2,37		1	10	10 9
% van totaal	100									4	33	33 30
Totaal Generaal	167	100,0	1 479,49	100,0	917	5,	5	1,61	29	59	50	18 11
% van Tot.Gen.	100								17	35	30	11 7

Bron: Landbouwtelling mei 1955, C.B.S.

Tabel 3

Veebezetting

Walcheren⁻	1930				1939				1958			
	Absoluut		Ned. G.V.E.		Absoluut		Ned. G.V.E.		Absoluut		Ned. G.V.E.	
	aantal	/ha gras	aantal	/ha gras	aantal	/ha gras	aantal	/ha gras	aantal	/ha gras	aantal	/ha gras
Melk- en Kalfkoeien	5 363	0,65	5 363	0,65	5 775	0,77	5 775	0,77	4 617	1,17	4 617	1,17
Stieren	198	0,02	198	0,02	371	0,05	371	0,05	73	0,02	73	0,02
Mestkalveren	754	0,09	188	0,02	492	0,06	111	0,01	98	0,02	25	0,01
Ander mestvee	537	0,07	435	0,06	1 079	0,14	870	0,12	1 619	0,41	1 106	0,28
Vrouwelijk jongvee	5 059	0,62	1 950	0,23	5 850	0,78	2 228	0,30	5 645	1,44	2 186	0,56
Totaal rundvee	11 911	1,45	8 134	0,98	13 547	1,81	9 405	1,25	12 052	3,07	8 007	2,05
Paarden	2 937	0,36	2 601	0,32	3 025	0,40	2 632	0,34	1 704	0,44	1 597	0,40
Nisse⁺												
Melk- en Kalfkoeien	375	0,27	375	0,27	404	0,28	404	0,28	391	0,79	391	0,79
Stieren	15	0,01	15	0,01	21	0,01	21	0,01	6	0,01	6	0,01
Mestkalveren	14	0,01	4	0,01	0	0	0	0	4	0,01	1	-
Ander mestvee	148	0,10	117	0,08	210	0,15	171	0,12	859	1,76	692	1,40
Vrouwelijk jongvee	775	0,55	301	0,21	874	0,60	338	0,23	380	0,77	126	0,25
Totaal rundvee	1 327	0,94	812	0,57	1 509	1,04	934	0,65	1 640	3,31	1 216	2,45
Paarden												

Bronnen: Landbouwdocumentatie, C.B.S.

Tabel 4

Aantal Trekkers 1958

	Totaal		Van loonbedrijven en coöperaties	
	Trekkers	P.K.	Trekkers	P.K.
Absoluut				
Walcheren⁻	337	7 497	69	2 483
Nisse⁺	68	1 502	6	191
Per 100 ha akker- en tuinbouw				
Walcheren⁻	3,53	78,6	0,72	26
Nisse⁺	6,84	151	0,64	19,2
Per 100 ha cultuurgrond				
Walcheren⁻	2,50	56	0,51	18,4
Nisse⁺	4,56	108	0,42	12,8
Nederland		58		
zeeklei		107		
zeeklei Friesland		52		
zeeklei N. & Z. Holland		132		
zeeklei Zeeland		104		

1957

Bron C.B.S.

Tabel 5

Walcheren

1 783 bedrijven
13 363 ha

	Arbeidsjaareenheden (1 vrouwelijke jaareenheid = 2/3 mannelijke jaareenheid), 1956											
	Volledige werkkrachten			Gedeeltelijke werkkrachten			Tijdelijke werkkrachten			Totaal		
	Man	Vrouw	Totaal	Man	Vrouw	Totaal	Man	Vrouw	Totaal	Man	Vrouw	Totaal
Meew.gezinsleden (niet of ged.bet.)	1 539,0	4,0	1 543	129,5	204,4	333,9	118,3	8,0	126,3	1 786,8	216,4	2 003,2
Meew. gezinsleden (vol betaald)	12,0	0,7	12,7	1,4	0,6	2,0	0,0	0,2	0,2	13,4	1,5	14,9
Overige arb.krachten	444,0	0,7	444,7	33,7	0,8	34,5	224,7	21,0	245,7	702,4	22,5	724,9
Totaal	1 995,0	5,4	2 000,4	164,6	205,8	370,4	343,0	29,2	372,2	2 502,6	240,4	2 743,0
Nisse										155 bedrijven 1 480 ha		
Meew. gezinsleden (niet of ged.bet)	154,0	1,3	155,3	7,3	12,5	19,8	6,3	6,7	13,0	167,6	20,5	188,1
Meew. gezinsleden (vol betaald)	6,0	0,0	6,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	6,0	0,0	6,0
Overige arb.krachten	55,0	0,7	55,7	3,5	0,0	3,5	25,6	4,8	30,4	84,1	5,5	89,6
Totaal	215,0	2,0	217,0	10,8	12,5	23,3	31,9	11,5	43,4	257,7	26,0	283,7

Bron: C.B.S. Landbouwtelling 1956.

Tabel 6

"Type-bedrijven"

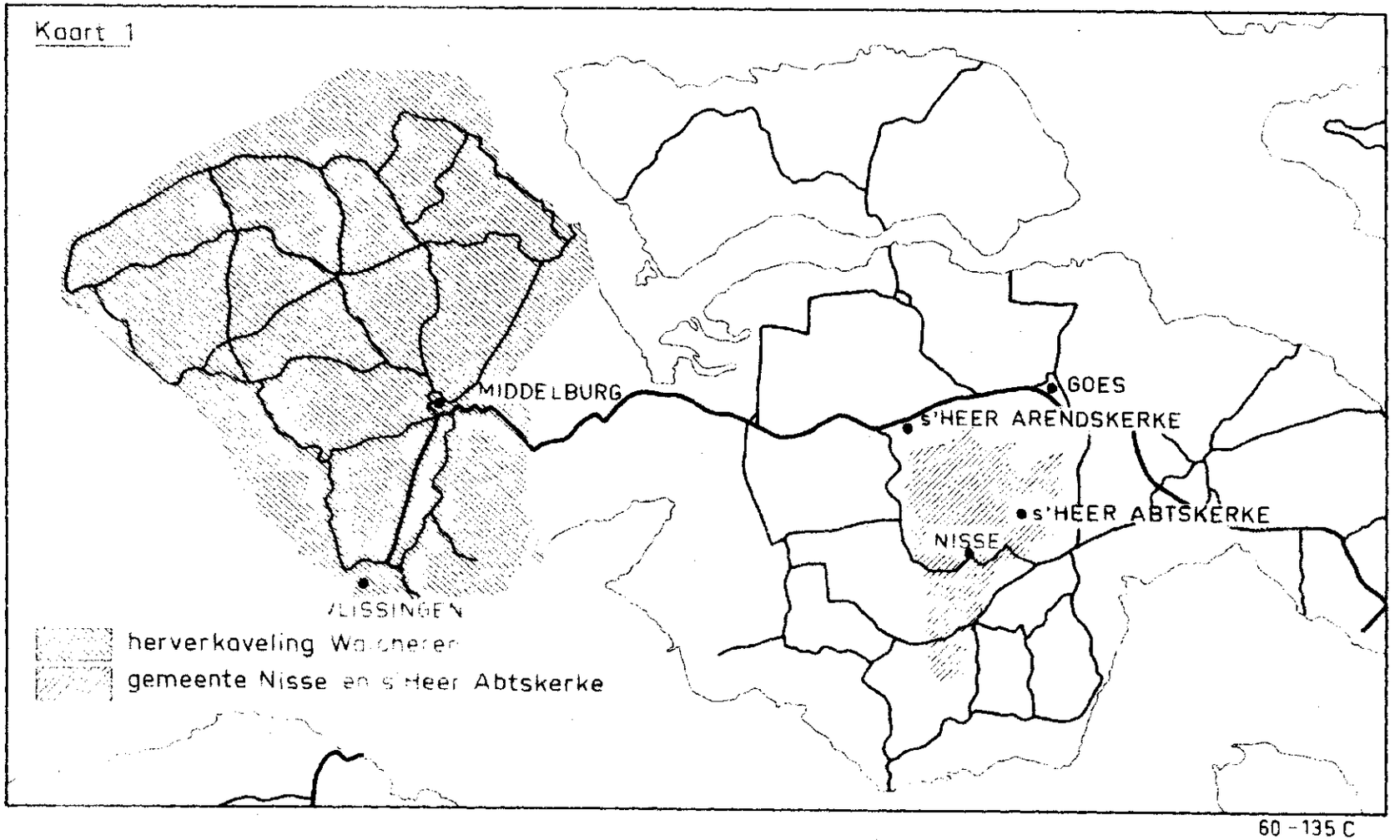
Gemiddelden van 10 (Nisse^{+}) resp. 20 (Walcheren^{-}) bedrijven over de jaren 1955/56, 1956/57 en 1957/58, zowel in Groep I (< 10 ha als in Groep II (> 10 ha)

	Nisse^{+} Groep I	Walcheren^{-} Groep I	Nisse^{+} Groep II	Walcheren^{-} Groep II
Opp. bedrijf, in ha	7,38	8,18	20,00	19,42
in eigendom	1,73	3,18	2,33	8,67
gras	2,98	2,18	6,03	6,82
boomgaard	0,25	0,04	0,36	0,83
tuingrond	0,23	0,03	0,00	0,00
graan	0,91	1,82	3,63	3,95
peulvruchten	0,72	1,22	2,58	2,31
bieten	0,71	1,22	3,00	2,65
aardappelen	0,65	0,61	2,36	1,14
uien	0,13	0,01	0,11	0,00
Aantal paarden	0,7	1,0	1,5	2,1
melkkoeien	5,1	3,7	4,0	7,3
jongvee	1,9	1,2	10,3	5,9
kalveren	2,8	1,5	5,0	4,3
mestvee	0,0	0,2	2,5	0,5
varkens	1,1	1,3	5,5	2,1
kippen	27,2	38,5	15,3	22,0
schapen	0,0	0,1	1,6	0,9
Aantal kinderen	1,70	3,07	2,23	3,03
kinderen werkzaam in bedrijf	0,73	0,61	0,57	0,82
Opgenomen in natura uit eigen bedrijf voor huish.gebruik, gld.	667	774	796	973
Bedrijfsinventaris, guldens	2 903	3 302	8 960	12 000
Bedrijfsinkomen , guldens	13564	14 552	40 070	32 211
melk	4 747	4 211	3 940	8 343
werk voor derden	83	315	771	186
boomgaard	198	47	595	357
tuinbouw	1 708	123	0	0
schadevergoedingen	0	440	0	1 220
eieren	267	404	24	165
Bedrijfsuitgaven, guldens	8 858	9 328	28 315	21 119
bemesting	994	938	3 308	2 290
veevoer	1 308	1 189	1 516	2 032
arbeidsloon	144	271	3 846	2 961
zakgeld meew.kinderen	0	85	0	304
kost en inwoning meew. kinderen	567	322	320	731
werk door derden	651	982	1 701	1 337
Netto bedrijfsinkomen, guldens	7 287	6 747	12 949	11 846

Tabel 7

Gewogen gemiddelden van de bedrijven in tabel 6. Guldens

	Nisse^{+} Groep I	Walcheren^{-} Groep I	Nisse^{+} Groep II	Walcheren^{-} Groep II
Opname in natura per gezinslid	172	157	188	194
Privé uitgaven per gezinslid	879	743	1 135	1 040
Zakgeld + kost en inwoning per meewerkend gezinslid	773	686	565	1 328
Vermogen per ha	3 674	3 727	3 042	3 907
Inventaris per ha	393	404	448	619
Veevoer per ha grasland	439	545	251	339
Melk per ha grasland	1 603	1 931	654	1 221
Melk per koe	932	1 135	995	1 142
Bedrijfsinkomen per ha	1 838	1 779	2 079	1 659
melk	645	515	197	430
werk voor derden	11	39	39	10
boomgaard	27	5	30	18
tuinbouw	232	15	0	0
schadevergoedingen	0	54	0	63
eieren	36	49	1	9
Bedrijfsuitgaven per ha	1 200	1 141	1 452	1 088
bemesting	125	115	165	118
veevoer	177	145	76	105
arbeidsloon	20	34	192	152
zakgeld + kost en inwoning	77	50	16	53
werk door derden	88	120	85	69
Netto bedrijfsinkomen per ha	987	823	665	610

Kaart 1
MIDDELBURG
GOES
s'HEER ARENDSKERKE
s'HEER ABTSKERKE
NISSE
VLISSINGEN
herverkaveling Walcheren
gemeente Nisse en s'Heer Abtskerke
60 - 135 C

Gedeelte herverkaveling Walcheren: omgeving Sernooskerke-Gapinge

Koart 2

Oude toestand

Nieuwe toestand

Gebruiker A

B

C

Verharde wegen

Onverharde wegen

Waterlopen

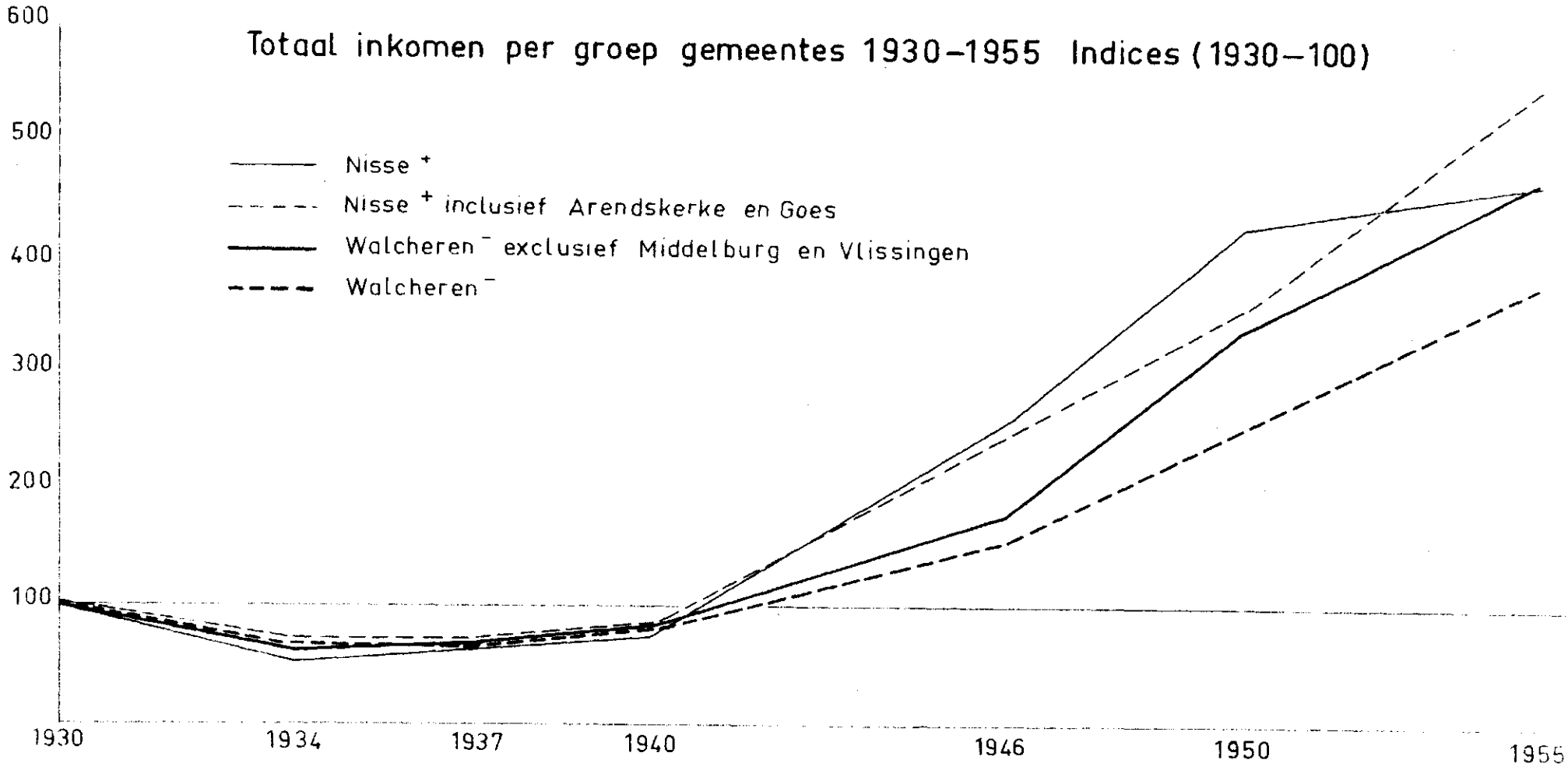
0 250 500

Ligging van het gebied Sernooskerke in de herverkaveling Walcheren

Grafiek 1

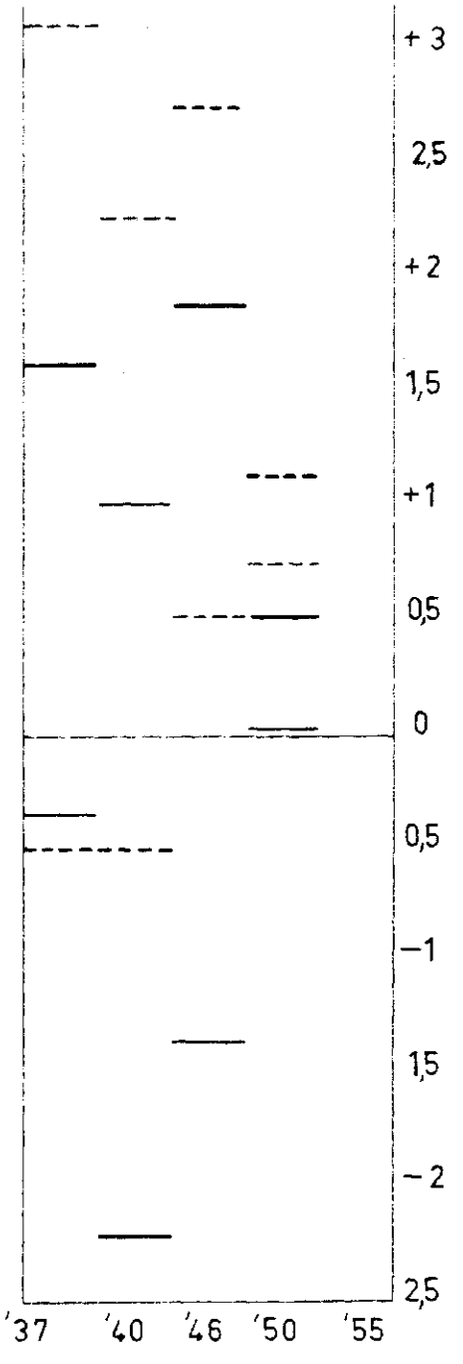
Totaal inkomen per groep gemeentes 1930–1955 Indices (1930–100)

Grafiek 2

Groei v.d. bevolking

in% per jaar

——— Nisse +

– – – – Nisse + inclusief Arendskerke en Goes

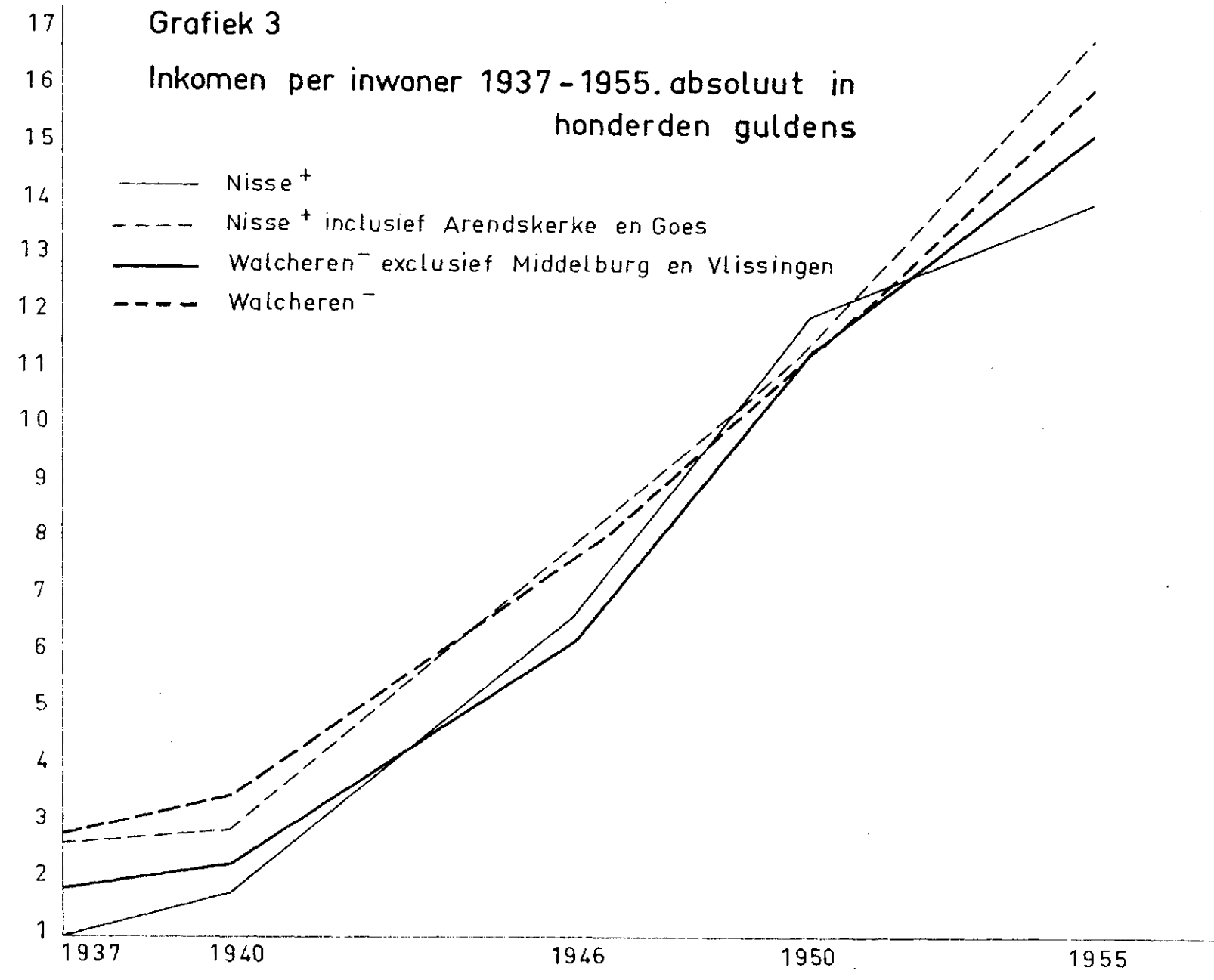
——— Walcheren − exclusief Middelburg en Vlissingen

– – – – Walcheren −

INSTITUUT VOOR CULTUURTECHNIEK EN WATERHUISHOUDING WAGENINGEN

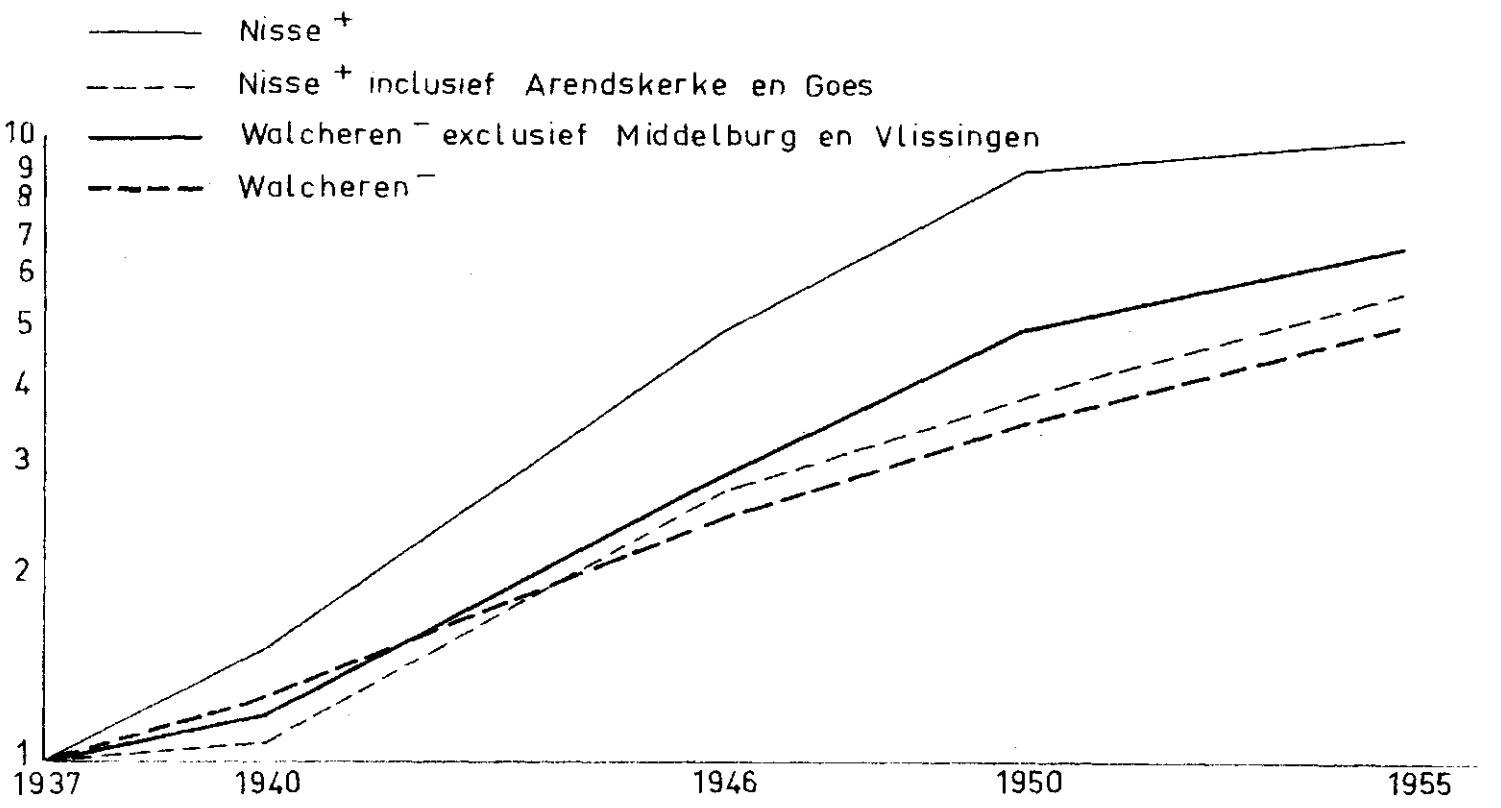
Grafiek 3

Inkomen per inwoner 1937 - 1955. absoluut in honderden guldens

Grafiek 4

Inkomen per inwoner, 1937-1955 Indices (1937-1)

60
130